

SIMONA NICOLOSI

MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA A NEMZETKÖZI GAZDASÁGI HELYZET TÜKRÉBEN (1927-1932)*

Az első világháború végén az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása volt a legfigyelemreméltóbb esemény, amely megváltoztatta az egész dunai Kárpát-régió politikai és gazdasági sorsát. Az 1919. évi Párizs környéki békeszerződések új geopolitikai helyzetet kényszerítettek Közép-Kelet Európára: *Nagy-Magyarországnak* át kellett adnia területei nagy részét Romániának és az új *utódországoknak*, Csehszlovákiának és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak, amelyet 1929-től Jugoszláviának neveztek.¹

A versailles-i békerend különleges politikai helyzetet teremtett: az egyik oldalon álltak azok az országok, amelyeket a békeszerződések egyik létrehozója, Franciaország támogatott, és amelyek sok előnyt élveztek; a másik oldalon helyezkedtek el azok az országok, Magyarország és Bulgária, amelyek – magától értetődő okok miatt –, a létüket veszélyeztető helyzetet nem fogadhatták el.²

A Habsburg birodalom felbomlása nemcsak a politikai egyensúly és a határok radikális megváltozását jelentette, hanem gazdasági szempontból is változásokat eredményezett. A századok során a birodalom különleges gazdasági szerkezetet teremtett: minden régió külön szektorban *specializálta magát*, nyilvánvaló egyenlőtlenséget létrehozva az ipari (például Csehország) és a mezőgazdasági (például Magyarország) régiók között.³ Ez a rendszer a birodalomnak teljes gazdasági autonómiát adott és a többi európai állammal történő áruforgalmát csaknem feleslegessé tette. A Monarchia felbomlása után az *utódállomak* abban a helyzetben voltak, hogy a semmiből

* A budapesti Soros Alapítvány (1995) és az Európa Intitút (1996) támogatásával.

¹ A trianoni szerződés alapján Magyarországtól átadott területekre és népekre vonatkozó pontos adatokról lásd *Pietro Del Vecchio, L'Ungheria e la revisione dei trattati*. Milano 1937.

² Lásd *Juhász Gyula, Magyarország külpolitikája (1919-1945)*. Budapest 1969.

³ Lásd *Berend T. Iván – Ránki György, Közép-Kelet Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században*. Budapest 1976; *Szűcs Jenő, Vázlat Európa három történeti régiójából*, Budapest 1981.

kellett nemzeti gazdaságot teremteniük. Csehszlovákia feladata könnyebb volt, mert már rendelkezett ipari szektorral; Magyarország helyzete viszont sokkal nehezebb volt: Magyarország jórészt mezőgazdasági országgá vált, mert a trianoni területi átszervezés után iparának és nyersanyagforrásainak zömét elvesztette. Ezenkívül a magyar kormánynak igen súlyos gazdasági krízissel kellett szembenéznie.⁴ A kormányzó, Horthy Miklós vette kezébe a helyzetet, és először minden politikai ellenfelét elhallgatatta.⁵ A belső egyensúly elérése után a kormány a pénzügyeket igyekezett rendbe hozni. Az állami költségvetés szanálására az egyetlen lehetőség az volt, hogy a Nemzetek Szövetségétől nemzetközi kölcsönt kérjen és kapjon. Csak a nagyhatalmak pénzügyi támasza tette lehetővé Magyarország számára, hogy mozgásba hozza saját gazdaságát. 1924-ben a budapesti kormány a Nemzetek Szövetségétől, amelynek már két éve hivatalosan tagja volt, 250 millió koronás kölcsönt kapott.⁶ A pénzügyi támasz egyrészt támogatta az ország gazdaságát, másrészt függővé tette a magyar külpolitikát. Magyarország súlyos gazdasági helyzetében csak nemzetközi kölcsön segítségével szanálhatta az államháztartás mérlegét, a külföldi tőke beáramlása viszont politikai érdekeket sértett.

Technikai szempontból a kölcsönnel még nem sikerült beindítani az ország gazdaságát: a külföldi tőke fedezte a hitel fizetését, de nem felelt meg *termelő célok*nak, azaz a Magyarország gazdasági fejlődéséhez szükséges hasznos beruházásoknak. Hamarosan megkezdődött azonban a tőkebeáramlás is. Ez a helyzet Magyarország függését okozta a világgazdaságtól, ami 1929. évi világválság után vált nyilvánvalóvá.⁷

Politikai szempontból a miniszterelnök, Bethlen István ideiglenesen félretette a revíziós politikát, amelyet minden politikai oldal és minden társadalmi osztály támogatott. A revizionizmus főcélja azoknak a területeknek a visszafoglalása volt, amelyeket a trianoni békeszerződés értelmében szakítottak el Magyarországtól, és ahol nagyrészt magyar nemzetiségű emberek laktak. Az első világháború utáni időszakban, a vesztes és nemzetközi szinten politikai súly nélküli ország viszont nem remélhette, hogy a nagyhatalmak a magyar revizionista kívánságokkal törődjenek. Csak 1926 végétől,

⁴ Lásd *Berend T. Iván – Ránki György: Storia economica dell'Ungheria dal 1848 ad oggi*, Roma 1976.

⁵ Magyarország belpolitikájáról lásd *Bán András*, Ungheria, La cortina cade. Firenze 1953, 77-101. o.; *Erős Jenő*, Ungheria, Il fascismo in Europa. Bari 1968, 131-167. o.

⁶ Magyarország kölcsönére vonatkozó diplomáciai tárgyalásokról lásd *Ormos Mária*, Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése. Budapest 1964.

⁷ *Berend – Ránki*, Közép-Kelet Európa, i. m.

amikor az olasz kormány Magyarország hű szövetségésének a szerepét kezdte játszani, éleszthette újra Bethlen a revizionismust.

A húszas években Olaszország különleges nemzetközi politikai helyzetben találta magát. Egyrészt sokat nőtt politikai tekintélye, mert győztesen került ki az első világháborúból; másrészt Párizs és London nem akarta tekintetbe venni Róma szerepét: sem politikai szempontból, mert az 1915. évi londoni szerződés alkalmazását elutasították és az amerikai elnök, Woodrow Wilson elveit – *self determination* és *natural borders* – támogatták; sem diplomáciai szempontból, mert az olasz megbízottak döntési súlya kevés volt a versailles-i békekonferencia alatt; sem katonai szempontból, a háború alatt játszott kis szerepe miatt. Az olasz diplomáciának valójában mindig is hiányoztak a szilárd politikai és stratégiai céljai, amelyek nélkül lehetetlen volt összefüggőbb külpolitikát folytatni. A fasizmus időszakában Olaszországnak nem sikerült kialakítania *nagyhatalmi* politikai személyiségét. Az a hagyományos, *kettős arcú olasz politika*, amelyet a korábbi német kancellár, von Bülow *giri di valzer*-nek nevezett, nem változott meg. A fasiszta diplomácia a háború előtti liberális politikát folytatta, egyetlen változtatással, ami a győztes szemtelenségét, azaz *kishatalmi opportunizmusát jelentette*.⁸

Mialatt a római kormány bizonytalanságban volt a *status quo* megtartása (Locarno-paktum) és a destabilizáció között (Korfu-botrány), az olasz miniszterelnök, Mussolini terveiben öltött testet az az ötlet, amely alapján Róma Magyarországot és utána az egész dunai Kárpát-régiót az ellenőrzése alá kényszerítheti. Az olasz-magyar barátság azt jelentette, hogy Budapest képezzen hídfőt számára, amely segítségével Róma az egész övezetet meghódíthatja.

Nicola La Marca olasz történész Közép-Kelet Európa olasz kiterjesztésének okait elemezte. Véleménye szerint 1926 a *változtatás éve* volt, hiszen a római kormány ekkor dolgozta ki új, keletre irányuló terjeszkedési politikáját, amelyben Magyarország fontos politikai szerepet játszott volna.⁹ 1927 áprilisában, sűrű tárgyalások után,¹⁰ megkötötték az olasz-magyar barátsági

⁸ Lásd Carlo Maria Santoro, La politica estera di una media potenza. L'Italia dall'Unità ad oggi. Bologna 1991, 143. o.

⁹ Lásd Nicola La Marca, Italia e Balcani fra le due guerre. Roma 1979, 11-14. o.; Az olasz külpolitika 1926-os fordulatáról lásd uo. 53-56. o.; A húszas évek fasiszta külpolitikájáról lásd Ennio Di Nolfo, Mussolini e la politica estera italiana (1919-1933). Padova 1960, 188-198. o.

¹⁰ Az olasz történetírás az 1927. évi barátsági szerződéshez eddig csak kevés adalékot szolgáltatott. Lásd Adolfo Breccia, La politica estera italiana e l'Ungheria (1922-1933), „Rivista di Studi Politici Internazionali” 1980/1., 93-112. o.; di Nolfo, i. m.; Róma és Buda-

szerződést. Bár Mussolini az olasz külpolitika nagy sikerét jelentette be a nemzetközi közvéleménynek, az egyezmény hasznosabbnak bizonyult Magyarországnak, mint Olaszországnak. Budapestnek az Olaszországgal megkötött politikai egyezmény révén sikerült meggyengítenie az első világháború utáni politikai és diplomáciai elszigeteltségét. Megnőtt az esély rá, hogy a Nemzetek Szövetségében nyilvánosan felvesse a határrevízió ügyét.

A magyar-olasz szerződés igazi politikai értéke viszont Bethlen diplomáciai ügyessége volt. Sikerült biztosítania annak az országnak a barátságát, amely ellen Magyarország harcolt és háborút elvesztette. Bethlen ezenkívül jelentős mozgásszabadságot kapott a tárgyalások alatt, és egyenértékű félként tárgyalt Mussolinival. Nem lépett kompromisszumra, sőt rávette Mussolinit arra, hogy magáévá tegye a magyar revizionizmus ügyét, amely féken tartotta volna Olaszországot és semmiféle politikai előnyt nem adott volna neki. Mussolini abban az illúzióban ringatta magát, hogy ha a dunai Kárpát-régiót befolyása alá vonja, elkerülheti a francia vagy német hegemonia veszélyét, de nem vette észre – vagy talán nem akarta észrevenni – e barátsági szerződés gyengeségét. Az olasz miniszterelnök azt kívánta mutatni a nemzetközi közvéleménynek, hogy Rómának sikerül konkretizálnia saját politikai céljait, és így akaratlanul a kezére játszott Bethlennek, aki ügyességével és ravaszságával jelentős diplomáciai sikert ért el. Ezért az olasz történész, Giampiero Carocci összegezve azt írta, hogy Bethlen ügyesebb diplomata volt, mint Mussolini.¹¹ Olaszország lényegében nemcsak politikai és gazdasági, hanem katonai szempontból is elkötelezte magát Magyarország támogatása mellett: 300 millió pengős pénzügyi kölcsönt adott a magyar kormánynak és 400 repülőgép szállítását ígérte meg a magyar hadseregnek, és ezért semmi mást nem kapott cserébe, mint az olasz külpolitikához való formális csatlakozást.¹² Gazdasági szempontból – hivatalos szerződések nél-

pest közötti diplomáciai tárgyalások részletes kutatásáról van szó *Italia e Ungheria (1927-1932)* című disszertációmiban (Róma, 1994).

A magyar történetírásban lásd *Ormos Mária*, *L'opinione del conte Bethlen sui rapporti italo-ungheresi (1921-1931)*, „*Storia Contemporanea*” 1971/2., 283-344. o.; *Ormos Mária*, Bethlen e Mussolini in Venezia, *Italia e Ungheria tra Decadentismo ed Avanguardie* (Kovács Zs. – Sárközy P.), 177-193. o.

¹¹ Lásd *Giampiero Carocci*, *La politica estera fascista (1925-1928)*. Bari 1969, 78-87. o.; *Jelinek Vera*, *The Hungarian Factor in Italian Foreign Policy, 1918-1927*. New York 1977, 296-297. o.

¹² Bethlen 1928-as Mussolinival folytatott milánói beszélgetése alatt katonai kölcsönre is *javaslatot tett*. Lásd Bethlen feljegyzését: Magyar Országos Levéltár (MOL), K 64, Küm.

kül – Olaszország legalább 1932-ig elkötelezte magát, hogy Magyarországról mezőgazdasági terméket – búzát és más gabonát – importál, aminek kivitelére volt szüksége a magyar gazdaságnak.¹³ 1926 és 1930 között a magyar-olasz kereskedelem szemmel láthatólag megnőtt. Ausztria és Csehszlovákia kivételével¹⁴ Olaszország elsősorú magyar búza importőrré vált. A következő két táblázat közül az első az 1927-1932 közötti időszakban Olaszországba exportált magyar mezőgazdasági termékeket mutatja, a második pedig az Olaszországból Magyarországra szállított termékek mennyiségére (és a megfelelő pengőértékére) vonatkozik.¹⁵

1. táblázat

Év	Tömeg (tonna)	Érték (Pengő)
1927	17 130,7	5 377 902
1928	9 525,2	2 550 227
1929	78 046,4	19 230 245
1930	121 415,9	24 630 202
1931	16 788,4	-
1932	57 400,8	-

2. táblázat

Év	Tömeg (tonna)	Érték (Pengő)
1927	45 248,7	30 651 000
1928	5 8232,0	29 221 000
1929	152 382,9	71 525 000
1930	179 659,1	117 264 000
1931	124 792,1	55 645 000
1932	43 112,6	26 179 000

A két táblázat összehasonlításából nyilvánvalóvá válik az egyensúly hiánya. Az Olaszország által importált magyar termékek között nagy túlsúlyban voltak a mezőgazdasági termékek (gabona), különösen 1930-ban. 1931-től azonban megváltozott a helyzet. A *Magyar Statisztikai Közleményekben*

Res. Pol., 1928-23-368. A katonai kölcsönről lásd *Ormos Mária*, Bethlen e Mussolini, i. m., 299-300. o.

¹³ Lásd *Berend – Ránki*, *Storia economica dell'Ungheria*, i. m., 96-97. o.

¹⁴ A Monarchia felbomlása és a megváltozott nemzetközi politikai helyzet ellenére Ausztria és Csehszlovákia folytatta a magyar búza behozatalát. A be- és kiviteli adatokhoz lásd *Magyar Statisztikai Közlemények*, Magyarország 1927-1931. évi külkereskedelmi forgalma, Budapest.

¹⁵ Az adatokhoz lásd *Magyar Statisztikai Közlemények*, i. m.

megjelent és onnan gyűjtött adatokból nyilvánvalóvá válik a magyar külkereskedelem hanyatlása. 1931-ben erősen csökkentett az Olaszországba exportált magyar mezőgazdasági termék mennyisége (lásd az 1. táblázatot) és ennek következtében Magyarország 1929-től 1932-ig – csupán három év alatt – több mint 100 millió pengős forgalmat veszített gabonakivitelében (3. táblázat).

3. táblázat

Év	Érték (pengő)
1927	135 417 929
1928	102 719 331
1929	88 905 767
1930	73 736 233
1931	42 043 138
1932	21 004 705

E gazdasági hanyatlás okait a világgazdasági válság tüneteiben kell keresnünk. Az 1929. októberi New York-i tőzsdei összeomlás után egy évvel a válság Európában is kibontakozott. Az európai államok a válság előtt a vámdíj emelésére törekedtek. Ez a gazdaságpolitika azt célozta, hogy a honi piacon ne a külföldi, hanem a belföldi termék eladását támogassák, vagyis a nemzetgazdaság védelmére korlátozták a külkereskedelmet.¹⁶

Magyarországon a válság megakadályozta az olasz külpolitikai célok megvalósulását. A római kormánynak Magyarország *meghódításáért* nemcsak szóban kellett támogatnia a revíziós törekvéseket, de a gazdasági támogatás is szükséges lett volna. A magyar mezőgazdasági termékek további importja valójában azt jelentette volna, hogy Budapest Olaszország hű szövetségesévé vált. De Rómának nem volt lehetősége arra, hogy megvalósítsa ezt a gazdaságpolitikát; a világválság miatt ez a cél elérhetetlenné vált.¹⁷ A *világválság* nemcsak a Kárpát-medence felé irányuló olasz külpolitika megvalósítását akadályozta, hanem megzavarta az egész régió politikai egyensúlyát is. A dunai régióban a francia-olasz verseny jellemezte a húszas éveket és ez alatt az időszak alatt úgy tűnt, hogy a Róma-Párizs közötti versengés olasz sikerrel végződhet.¹⁸ A válság kirobbanása után Olaszország-

¹⁶ Lásd *Berend – Ránki*, *Storia economica dell'Ungheria*, i. m., 310. o.

¹⁷ A *nagy válság* utáni olasz gazdasági helyzetről lásd *Giuseppe Toniolo*, *L'economia dell'Italia fascista*. Bari 1980, 277-283. o.

¹⁸ A húszas évek elején Franciaországnak nem sikerült megteremtenie a nagy *Dunai Konföderációt*, amihez Magyarország is csatlakozott volna. Az 1920. évi francia-magyar szer-

nak félre kellett tennie Magyarországhoz fűződő külkereskedelmi terveit, és a Tardieu-terv révén Franciaország újra felélénkítette politikai törekvéseit a Duna-medencében. Franciaország csökkenteni kívánta a szlovákok és a románok magyarokkal szembeni gyűlöletét, és el akarta érni, hogy Magyarország Csehszlovákiával, Romániával és Ausztriával együtt csatlakozzon a vámuniós konföderációhoz. E vámuniós terv gazdaságilag Budapestet támogatta volna, de veszélyes politikai törekvéseit rosszul rejtegette. Franciaország valójában azt akarta, hogy a keleti front erőssé és szilárddá váljon az olasz, de különösen a veszélyesebbnek ítélt német terjeszkedési politikával szemben. Magyarországon két ok miatt hiúsult meg a francia terv: egyrészt azért, mert Budapest franciabarát politikai orientációja csak rövid *intermezzo* volt az ország életében,¹⁹ másrészt Németország már 1930-tól megvetette annak alapjait, hogy Közép-Kelet Európában kiterjeszthesse gazdasági befolyását.

A berlini kormány tehát zsarnokoskodva furakodott be a régió politikai keretébe és összezavarta a húszas évekre jellemző erőviszonyokat. A volt Monarchia országaiban a német hatás valójában sohasem szűnt meg, akkor sem, amikor a háborús veszteség, a nagyhatalmaktól kikényszerített új rend és a nem mellékes háborús jóvátétel függő helyzetbe hozta a Weimari Köztársaság külpolitikáját. A német hatás különösen Magyarország politikai életében volt fontos, melynek jeleit az olasz De Astis már 1927-ben megfigyelte, amikor a Róma és Budapest közötti kapcsolatok szorosabbá váltak és erősödőben voltak, és Németország közeledése még szóba sem került.²⁰ E *Németország-tényező* is hozzájárult az Olaszország és Magyarország közötti barátsági viszony megmerevedéséhez. Az 1927. évi szerződés, bár a két szerződő fél sok reményt fűzött hozzá, nem szilárdította meg a két ország közötti együttműködést. A szerződés aláírása után három évvel a megígért, de soha nem folyósított katonai kölcsön, a revíziós törekvések, amelyekhez Mussolini csak szóban csatakozott, de nem képezte részét a szilárd olasz politikai céloknak, lehütötte az olasz-magyar kapcsolatokat. 1931-ben, a Bécs és Berlin közötti *Anschluss*-kísérlet alkalmával Magyarország várankozó álláspontra helyezkedett. Gazdasági és pénzügyi helyzete miatt Budapest nem utasíthatta el az osztrák-német vámunióhoz való csatlakozás lehetőségét.

zódés kudarcáról lásd *Mario Toscano, L'accordo revisionista franco-ungherese del 1920. „Pagine di Storia diplomatica contemporanea,”* Milano 1963, 308-437. o.

¹⁹ Bethlen lemondása után Károlyi Gyula francia orientációjú kormánya lépett hivatalba. Lásd *Márkus László: A Károlyi Gyula kormány bel- és külpolitikája,* Budapest 1968.

²⁰ Lásd De Astis jelentését, Budapest, 1927. 10. 26, Documenti Diplomatici Italiani (DDI), VII serie, vol. V, d. 490., 476-478. o.

A gazdasági világválság tehát a politikai helyzet összezavarodásának fő oka volt, ami egyébként már régen bonyolultnak és félreérthetőnek tűnt. 1930-1932 között a három nyugati nagyhatalom – Olaszország, Franciaország és az újra feléledő Németország – a dunai régió-beli elsőségért vetélkedett. Külpolitikájuk forgástengelye paradox módon, Magyarország volt, még akkor is, amikor teljesen alárendelt helyzetben volt. Budapest politikai orientációja a Kárpát-medence jövőjét illetően döntő fontosságúvá vált. A budapesti kormány észlelte ezt a helyzetet és kész volt arra, hogy a legtöbbet ígérőnek nyújtsa barátságát. Magyarországgal szemben a római, a párizsi és a berlini politikának egy közös vezérvonala volt: a három nagyhatalom felismerte, hogy hegemoniális törekvéseik sikere a Magyarországot gazdaságilag támogató kereskedelmi politikától függött.

Németország fölénybe került: noha hiányzott az elégséges tőke, Berlinnek sikerült ún. *clearing* kereskedelmi szerződéseket kötnie Ausztriával, Magyarországgal, Csehországgal és Közép-Kelet Európa más országaival. Két nagy előnye volt Németországnak: egyrészt tőke és külföldi pénz használata nélkül fontos kereskedelmi szerződéseket kötött, másrészt a kétoldalú szerződéseken keresztül mászt kizáró kapcsolatokat teremtett. Ezáltal a német kormány a dunai és Balkán-régióban előbb gazdasági, majd szilárd politikai előrenyomulásba kezdett.²¹ Különösen a magyar-német kapcsolatok esetében estek egybe a gazdasági érdekek: Németország tőke használata nélkül mezőgazdasági terméket importált; Magyarországnak pedig sikerült búzát és gabonát kivinnie. Politikai szempontból Németország fölénybe került, és e sikerekben Bethlennek is volt része: a magyar miniszterelnök politikai terveiben nagyon fontos szerepet jelölt ki Berlinnek. A római barátsági szerződés csak az első lépést jelentette a végcél felé: Németország leendő politikai és gazdasági befolyásának kihasználását a dunai régióban. Bethlen hármasszerződést tervezett Rómával és Berlinnel együtt, amelyben Magyarországnak közvetítő szerepet szánt. Németország hasznot húzott ebből a helyzetből, és kelet felé újra elkezdte hagyományos terjeszkedési politikáját.²²

A római kormány nem akarta megadni magát és elfogadni, hogy Németország nemcsak versenyre kelt vele, de már le is győzte Közép-Kelet Európában. Olaszország Németországra továbbra is úgy tekintett, mint vetély-

²¹ Lásd *Berend – Ránki*, Közép-Kelet Európa, i. m. A húszas évek vége és harmincas évek eleje közötti magyar-német kapcsolatokról lásd *Fejes Judit*, A magyar-német kapcsolatok 1928-1932. Budapest 1981.

²² A 6 és 20. század közötti közép-kelet európai német jelenlétről lásd *Domenico Caccamo*, *Introduzione alla storia dell'Europa orientale*, Roma 1991.

társra, és Berlin elleni politikai, gazdasági egyezményeket tervezett. 1932-ben előterjesztette a Brocchi-tervet, 1934-ben pedig aláírta Ausztriával és Magyarországgal a Római Jegyzőkönyveket.²³ A hármas szerződés azonban rövid életű volt, mert a helyzet már Németország javára változott meg. 1932 a fordulat éve volt:²⁴ Mussolini felmentette Grandit megbízatása alól és újra maga lett a külügyminiszter. Az eseménynek volt egy tisztán politikai értéke is: Grandit, aki anélkül próbálta meg érvényre juttatni az olasz érdekeket, hogy Olaszország ellentétbe kerüljön a Nemzetek Szövetségével, mérsékelt revizionizmusa miatt Mussolini elutasította. Ő parancsolóbb hangot akart rákényszeríteni a római külpolitikára. De a fasiszta kormány hódítási törekvése Afrika, közelebbről Etiópia felé irányult. Közép-Kelet Európa már német befolyás alá került.

²³ Lásd *Ránki György*, Il patto tripartito di Roma e la politica estera della Germania, „Studi Storici,” a. III, 1962/2., 343-375. o.

²⁴ Lásd *Fulvio D'Amo*, Declino e prima crisi dell'Europa di Versailles. Studio sulla diplomazia italiana ed europea (1931-1933), Milano 1967, 134. o.